

ЗАРОДЖЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЛОТЕРЕЙНОЇ СФЕРИ ДО XIX СТ.

THE ORIGIN AND DEVELOPMENT OF THE LOTTERY SPHERE IN THE XIXth CENTURY

Лиськов М.О.,

кандидат юридичних наук,
докторант кафедри адміністративного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ

У даній науковій статті розкрито генезис розвитку лотерейної сфери до XIX ст. Запропоновано поділити розвиток лотерейної сфери до XIX ст. на два періоди: перший – становлення лотерейної сфери – бере початок у I ст. до н.е. й закінчується у XVI ст. н.е.; другий – просвітницького ренесансу лотерейної сфери – з XVI ст. до середини XIX ст. Здійснено історичних аналіз подій, які відбулися в дані проміжки часу в сфері лотерей.

Ключові слова: лотерея, господарська діяльність, ліцензія, міжнародний досвід, житлова лотерея.

В данной научной статье раскрыт генезис развития лотерейной сферы до XIX в. Предложено разделить развитие лотерейной сферы до XIX в. на два периода: первый – становление лотерейной сферы – берет начало в I в. до н.э. и заканчивается в XVI в. н.э.; второй – просветительского ренессанса лотерейной сферы – с XVI в. до середины XIX в. Осуществлен исторических анализ событий, которые произошли в данные промежутки времени в сфере лотерей.

Ключевые слова: лотерея, хозяйственная деятельность, лицензия, международный опыт, жилищная лотерея.

In this scientific article exposed the genesis of lottery sphere before the XIX century. Development of lottery sphere of the XIX century divided into two periods. The first period is becoming of lottery sphere, it begins in the I century. B.C. and closed in the XVI century. The second period is elucidative renaissance of lottery sphere, it lasts from the XVI century to the middle of the nineteenth century. Historical analysis of events that took place in these intervals in the lottery sphere is done in this article.

Key words: lottery, economic activity, license, international experience, housing lottery.

Постановка проблеми. Генезис становлення та розвитку лотерейної сфери сягає в далеке минуле. Наразі нашою метою є розкриття основних етапів і особливостей становлення й розвитку лотерейної сфери у XIX–XX ст.

Стан дослідження. Загальнотеоретичні питання ліцензування й особливості провадження ліцензійної діяльності були предметом наукових пошуків таких фахівців, як: А. Альохін, Ю. Козлов, А. Шпомер, С. Жилінський, Ю. Тихомиров, Ж. Іонова, О. Олейнік та інші. Окремі питання проблем випуску й провадження лотерей були предметом наукових пошуків В. Туманова та ін.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомо, що отримання наукових знань про правове явище потребує дослідження закономірностей його існування в історичному контексті, що надає можливість виявити корені в минулому, відображення в сьогоденні й перспективи майбутнього. Розгляд будь-якого правового явища чи процесу в системі причинно-наслідкових зв'язків історичного розвитку із сучасністю створює умови для надання процесу пізнання об'єктивного характеру [1, с. 9].

Саме тому приділимо увагу дослідженню генезису становлення й розвитку лотерейної сфери.

Згадку про лотереї ми знаходимо у древньогрецькій міфології. Перші згадування про лотереї як форму гри містяться в міфах, де кожен із стародавніх воїнів мав витягнути свій жереб. Сутність такої дії мала назву «кинути жереб», для того щоб вступити в поєдинок із страшним і непереможним Зевсом. Ця дія

передбачала собою вкидання в золотий шолом камінців по черзі кількома воїнами, котрі попередньо між собою вирішували, який з них буде доленосним. Після того як всі каміні в шоломі були ретельно перемішані, кожен із воїнів повинен був підійти і, не дивлячись, витягнути свій камінь або, якщо бути точнішим, свій жереб. Вибір був лише один, як і в сьогоденній лотерейній грі – або перемога, або програш. Але для міфологічних воїнів витягнутий лотерейний квиток у вигляді доленосного камінчика давав можливість залишитися в живих або померти з честю [2, с. 46].

Хронологічні події в різних давніх джерелах часто призводять до згадки про зародження лотереї. Взяти, приміром, Біблію. В Книзі чисел (глава 26) ми можемо побачити опис так званого діалогу між Богом і Мойсеєм. Мойсею було велено порадити всіх «синів Ізраїлевих» для того, щоб за жеребом розділити між ними землі, розташовані вздовж річки Йордан. Цей біблійний фрагмент історики розглядають як Боже заохочення, дароване ізраїльтянам за перенесені випробування й страждання. У цьому біблійному моменті історики вбачають деякий зв'язок із зародженням давньої лотереї. Як можна побачити в біблійному писанні, людина отримує винагороду за виконану дію [3].

Треба відзначити, що перші письмові згадки про азартні ігри відносяться до 2300 року до н.е. В них йшлося про ставки на кінських перегонах, які проходилися в Китаї.

Перші кубики з нанесеними на них цифрами з'явилися в 7 ст. до н.е., це були перші гральні кістки.

У 5 ст. до н.е. стародавні греки створили правила тоталізатора.

У I ст. до н.е. проводились лотереї в Стародавньому Римі, а також в Китаї, причому зібрані кошти йшли на будівництво Великої Китайської Стіни. До цього ж часу відноситься поява в Стародавньому світі першого варіанту сучасних нард, які називались «Табула» [4].

З XV століття лотереї почали набирати популярність в Європі. Перша письмова згадка про проведення лотереї – розіграш, організований вдовою відомого фламандського художника Яна Ван Ейка в Брюгге 24 лютого 1466 р. Зараз це територія Бельгії. Купувати квитки й взяти участь мали змогу всі бажаючі. Кошти, отримані за рахунок тиражу, були спрямовані на благодійні цілі.

У 1515 р. в Генуезькій республіці при проведенні виборів до Великої Ради голосуванням обиралося 90 кандидатів. Однак, щоб з цих 90 вибрати п'ятьох, організувалося спеціальне жеребкування.

Тут ми хочемо згадати чудовий твір «Лотерея у Вавилоні» Хорхе Луїса Борхеса, який, хоч і не спирається на реальні історичні факти й є вигадкою, але все же таки є цікавим розвитком зазначеної проблеми. Мова в ньому йде про те, як лотерея з забави перетворилася в основний принцип як окремої людини, так і цілого суспільства [5].

У 1520 р. французький король Франциск з урахуванням важкого становища державної скарбниці підписав указ про організацію лотерей. У п'яти великих містах країни встановлювалися лотерейні колеса, з яких громадяни витягали квитки.

У 1530 році у Флоренції проводяться цифрові лотереї, в яких кожному квитку присвоювався унікальний номер. Розігрувалися грошові призи.

В Англії державні лотереї організувалися з 1559 року – з першого року правління королеви Єлизавети I. У той період Великобританія зазнавала значних фінансових ускладнень. Було випущено близько сорока тисяч квитків, призовий фонд пропонувався у вигляді як фінансових призів, так і домашньої худоби й речей. Отриманий дохід пішов на відновлення морських портів і на інші суспільні потреби. На державному рівні лотерейні ігри в Великобританії проводилися до 1825 року, але владі довелося від них відмовитися під тиском парламентської опозиції. Треба зауважити, що Британський музей, Лондонський акведук, кілька мостів й інші важливі об'єкти інфраструктури Великобританії побудовані на кошти від проведених державною лотерей.

Якщо вивчати історію Франції, то виявимо цікавий факт, що король-Сонце Людовик XIV влаштував лотерею, в якій брав участь сам, а також залучав до цього своїх приближених. Варто відзначити, що дана лотерея була влаштована так, що в ній не можна було програти знатним вельможам, всі інші майже не мали шансів виграти. Прості люди, коли усвідомили масштаби обману, влаштували справжню революцію. Наляканий король швидко повернув усім гроші, а також забрав призи.

У 1600 р. французи винаходять рулетку. Батьком-засновником рулетки вважається математик Блез Паскаль, але деякі вчені вважають, що рулетка була винайдена набагато раніше в Китаї [6].

Історія лотерей в Америці почалася фактично до створення США як незалежної держави. У 1612 році була проведена лотерея для фінансування першої колонії на території сучасних США й за кілька років збрала достатньо грошей для заявленої мети. Протягом американської історії за допомогою лотерей фінансувалися різні соціальні, військовий та інші важливі завдання.

Перша числова лотерея з'явилася в 15 ст. в Голландії, а вже через десять років вона поширилася по всій Європі. Однак правителі європейських країн почали активну боротьбу з організаторами лотерей, відправляючи їх в тюрми, а також накладаючи різні штрафи. Відповідно, лотереї стали проводитися нелегально на такому рівні, що мудрі правителі зрозуміли: забороняти їх марно, а значить треба організувати все так, щоб лотереї стали державними й приносили прибуток у скарбницю.

Зазначений період можна умовно назвати періодом становлення лотерейної сфери, він бере початок у I ст. до н.е. та закінчується у XVI ст. н.е. Для зазначеного періоду є характерним зародження цієї гри, обґрунтування умов і правил, державна зацікавленість, що давала можливість направити отримані кошти на розвиток держави та могутність монарха.

Вперше в російських ділових паперах слово «лотерея» було вжито Петром I в листі з Голландії в 1713 р. Після цього воно стало звичним для імператорського двору. Перша лотерея при дворі була проведена у 1714 р. [7, с. 188].

За згадками І.А. Желябужского, сучасника того часу, годинниковий майстер Я.А. Гассеніус певний час в своїй майстерні для клієнтів влаштував «щасливі години», де ставив лоти з цифрами – кожен лот розміром 80 карбованців. Всі бажаючі могли випробувати свою долю й виграти тисячу карбованців. Даний захід нагадував моментальну лотерею: двоє дітей витягали щасливі білети, на них було вказано скільки грошей виграно [8, с. 155]. Сам Я.А. Гассеніус забирав собі по одній копійці з карбованця від виграшу. Дана лотерея носила комерційний характер, її метою було отримання прибутку.

Разом з тим ця подія не була визначена як перша лотерея, і держава не потурбувалась регламентувати її організацію й проведення.

Наступною згадкою про проведення лотереї стала подія 1745 року, де розігрувались описані речі купця-боржника [9, с. 28].

З середини XVIII ст. в російському суспільстві почало розквітати благодійництво. Поряд з цим у світському суспільстві організуються музичні й літературні салони, в яких влаштовуються велико-світські розваги в формі художніх лотерей, гроші від яких передавалися на меценатські справи. Ці художні лотереї представляли собою фінансові операції, що склалися з продажу нумерованих квитків, розіграшу заявлених предметів і вручення виграшів [10, с. 110].

15 липня 1760 р. видається Сенатський указ «Про заснування Державної лотереї для утримання відставних і поранених обер- і унтер-офіцерів і рядових», який по праву можна назвати першим актом, котрим зроблено спробу врегулювання організації й проведення лотерей. У ньому було вказано, що доходи від лотереї спрямовуються на утримання відставних і поранених обер- і унтер-офіцерів і рядових [11, с. 3]. Разом з тим Сенатський указ 1760 року не можна в повному обсязі назвати джерелом правового регулювання лотереї, так як він носив ненормативний характер, оскільки присвячений лише організації й проведенню однієї конкретної лотереї. Треба визнати, що зазначена лотерея не принесла очікуваного прибутку й стала повним розчаруванням. Це було зазначено в Указі від 20 березня 1764 р. [12], в якому відмічалось, що необхідно якомога швидше розіграти останній, четвертий клас лотереї й довести дану справу до кінця.

Не зважаючи на перші невдачі в організації й проведенні лотерей в Російській імперії, вони почали активно набирати оберти, що підтверджується Сенатським Указом від 7 грудня 1760 р. «Про конфіскацію товарів, які носять по домам, де влаштовуються лотереї, та ліквідацію купечих цехів [13]. Тобто можна зробити висновок про те, що в той час існували не поодинокі випадки влаштування по домівках лотерейних розіграшів, в яких робилися ставки й виставлялися предмети домашнього побуту, що потребувало негайного втручання держави в таку діяльність, так як ставало системою й мало бути урегульоване.

23 березня 1771 року в Росії Іменним указом «Про заборони проводити розіграші лотерей та купувати іноземні лотереї» суворо заборонялося проведення будь яких лотерей, а також продаж і друк квитків іноземних лотерей і оголошення про проведення іноземних лотерей. Причому ця заборона встановлювалась як для руського народу, так і для іноземців, які перебували у Росії. У документі наголошувалось, що лотереї є шкідливими як для суспільства в цілому, так і для кожного окремо взятого громадянина.

Приводом видання такого указу стала звістка про те, що було виявлено факт виготовлення лотерейних квитків і проведення лотереї іноземцем. Для того щоб уникнути в подальшому таких випадків, Імператриця Катерина II даного іноземця вислала за кордон, а в якості загального правила встановила, щоб по всій Російській імперії без дозволу вищого Уряду не було організовано (надруковано, розповсюджено) й проведено будь-якої лотереї як шкідливої для суспільства діяльності. Цим же актом встановлена заборона не тільки на проведення, а й на участь в лотереях, правда, без жодних санкцій для таких осіб.

Але незабаром, 8 квітня 1782 р., було прийнято «Статут благочину», де закріплювалися правила, які дозволяли в певних випадках проведення лотерей. Так, згідно ст. 68 Статуту для розіграшу лотереї необхідно було мати дозвіл Імператорської Величності. Крім того, щоб роздавати, розносити або продавати лотерейні квитки, маючи імператорський дозвіл, необхідно було також отримати дозвіл від

Управи благочину. При цьому існували виключення з означених правил, якими передбачалося, що у випадку якщо хтось бажав розіграти будь яку річ і в цьому дана Управа не вбачала загрози для людей чи порушення приписів, і якщо на протязі трьох діб не надходило жодної скарги щодо даної речі, не виникало суперечок, зазначений орган міг дозволити проведення розіграшу, особливо якщо кошти від такого розіграшу направлялися на якусь допомогу. Цікаво, що предметом розіграшу лотереї могли бути тільки речі. На проведення лотереї на суму понад тисячу п'ятисот рублів потрібно було отримати спеціальний дозвіл його Величності [13, с. 369].

За організацією такої діяльності встановлювався суворий контроль. Так, розіграш здійснювався в присутності приватного пристава й квартального наглядача, які стежили, щоб не було ніякого обману.

У подальшому проведенні лотерей в Російській імперії було можливим лише за умов, що лотереї носили благодійний характер, їх організатори проходили складну дозвільну процедуру і сам процес строго контролювався представниками влади. Особливий порядок дозволу проведення лотерей згодом було встановлено для Санкт-Петербурга й Москви, але принципи проведення лотерей встановлювались однакові.

Треба відзначити, що у виняткових випадках «щасливі квіточки» випускала й сама держава. Наприклад, у 1822 році були проведені дві державні лотереї на користь постраждалих від неврожаю. Таким чином у той час вдалося зібрати досить багато грошей: з 12 млн. рублів, виручених від продажу квитків, на виграші було витрачено лише 2,4 млн., різниця складала більше 9,5 млн. [14, с. 81].

5 лютого 1829 року було введено нове правило щодо проведення дозволених лотерей. Так, з лотерей, що розігрувались з дозволу уряду, стягувався збір у розмірі 5% від всієї суми, вирученої від продажу лотерейних квитків. Ці кошти потрапляли до державного бюджету й направлялися державою на допомогу постраждалим від нещасних випадків. Крім того, в цьому ж році було встановлено, що міністр внутрішніх справ може підписувати дозволи на проведення лотерейних розіграшів речей вартістю до 5000 руб. В інших випадках потрібно було отримати імператорський дозвіл.

У 1837 р. в деякій мірі змінюється порядок отримання дозволу для проведення лотерей, відповідно до якого губернатори отримують додаткову компетенцію надання дозволів на проведення лотерей, якщо вартість речі, що розігрується, оцінюється в суму не більше 1000 карб., в той же час ціна всіх лотерейних квитків також не перевищує цієї суми. Інші лотереї, в яких розіграш перевищував суму в 1000 карб., вимагали отримання дозволів на їх проведення в Міністерстві внутрішніх справ. При цьому губернатори попереджали про те, що лотереї за їх дозволом могли проводитись не часто, у виключних випадках, коли виникала потреба у допомозі іншим людям, коли це не представлялося можливим зробити в інший спосіб. Крім того, при розігруванні лотереї з дозволу як місцевого, так і вищого керів-

ництва цивільні губернатори повинні були віддавати накази поліцейським або інструктувати інших чиновників вживати запобіжних заходів для того, щоб не було фальсифікацій, обманів або порушення встановленого порядку. Виявлених порушників негайно відправляли до суду, а суми чи речі, що призналися для розіграшу лотерей, які проводилися шахрайським шляхом, вилучалися на користь міст. Якщо лотерея була легітимною, встановлений збір від неї також надходив на користь деяких міст у бюджет міських управлінь.

Висновок. Як бачимо, зазначений період з XVI ст. до середини XIX ст. не характеризується кардинальними змінами в становленні організації й проведенні лотерей. Даний період умовно можна назвати періодом просвітницького ренесансу лотерейної сфери. Лотерейна сфера цього періоду за своєю суттю базувалася на принципах жорстокого контролю з боку держави (в певних випадках – не сприйняття цього явища) й мала на меті лише благодійні наміри, меценатство, що ініціювалося лише з боку імперії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Капітаненко, Н. Адміністративно-правова відповідальність за порушення у сфері грального бізнесу [Текст]: автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 – Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / Н. П. Капітаненко; наук. кер. С. В. Петков; Класичний приватний ун-т. – Запоріжжя: Б. В., 2011. – 20 с.
2. Кун М. Легенди і міфи Стародавньої Греції [Текст] / М. А. Кун; [худож. В. І. Баріба]. – 4-те вид. – Тернопіль: АТ «Тарнекс», 1993. – 416 с.
3. Біблія з коментарями. /Ред. Ч. Стемпис. –К.: «LIFE». – 2009. – 2240 с.
4. Кочетков Д. История и происхождение лотереи // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lotogroup.in.ua/index.php/interesnoe/11-istoriya-vozniknoveniya-loterei>.
5. Кофман. А. Латиноамериканский художественный образ мира / А. Ф. Кофман. – М.: Наследие, 1997. – 318 с.
6. История лотереи – от древних времен к современным мега розыгрышам// [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vlottery.ru/index.php/raznie/306-istoriya-poyavleniya-loterei.html>.
7. Маргвелашвили В. Первая лотерея на Руси // Молодая гвардия. – 1967. – № 3. – С. 180–192.
8. Желдябужский И. Записки Желябужского с 1682 по 2 июля 1709 г. СПб.: Типография Императорской Российской Академии. – 1840. – 314 с.
9. Энциклопедический словарь под ред. проф. И. Е. Андреевского. Санкт-Петербург: Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон, 1890–1907. Т. 18. Лопари – малолетние преступники. 1896. – 765 с.
10. А. А. Томтосов. История правового регулирования лотерей в России. // Право и политика. – 2013. – № 1. – С. 108–116.
11. Сохан А. В. Правовое регулирование лотерей в Российской империи [Текст] / Сохан А. В. // История государства и права. – 2011. – N 12. – С. 2–4.
12. Указ от 20 марта 1764 «О разыгрывании последнего, четвертого класса Государственной лотереи и об отпуске денег из казны на уплату всех выигранных лотов» // Полное собрание законов Российской империи. Первое собрание (1649–1825). СПб., 1830. Т. 16. – 345 с.
13. Полное собрание законов Российской империи. Первое собрание (1649 – 1825). – СПб. – 1830. – Т. 15. – 420 с.
14. Российское законодательство X – XX веков. В девяти томах. // Под общей редакцией О. И. Чистякова. Т. 5. Законодательство периода расцвета абсолютизма. – М.: Юрид. лит., 1984. – 432 с.